

Justyna Olędzka¹

POLITYKA NARODOWOŚCIOWA FEDERACJI ROSYJSKIEJ A BEZPIECZEŃSTWO WSCHODNIEGO POGRANICZA POLSKI

Streszczenie

Wskutek zmian geopolitycznych, będących efektem rozpadu ZSRR oraz procesów społeczno-politycznych zachodzących po 1991 roku wewnątrz Federacji Rosyjskiej, kolejni przywódcy tego państwa byli zmuszeni do włączenia w oś swoich politycznych zainteresowań problematyki mniejszości narodowych i etnicznych (z uwzględnieniem diaspory rosyjskiej alokowanej w regionie). Obrane przez państwo rosyjskie koncepcje polityki narodowościowej mają konsekwencje w skali: regionalnej i globalnej (zwłaszcza w obszarze bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego), skutków społecznych i demograficznych, a nawet cywilizacyjno-kulturowych. W konsekwencji istnieje również ścisła zależność między rosyjską etnopolityką a bezpieczeństwem wschodniego pogranicza Polski. W kontekście polityki narodowościowej uprawianej przez Rosję za główne zagrożenie należy uznać grę kompilacją czynników etnicznych i ekonomicznych, wykorzystywaną do zarządzania (z sukcesami) wewnętrzną i regionalną niestabilnością.

Słowa kluczowe: etnopolityka, polityka narodowościowa, Federacja Rosyjska, bezpieczeństwo wschodniego pogranicza Polski

NATIONALITY POLICY OF RUSSIAN FEDERATION AND SECURITY OF POLISH EASTERN BORDER

Summary

As a result of geopolitical changes resulting from the disintegration of the USSR and the socio-political processes taking place after 1991 within the Russian Federation, the successive leaders of the country were forced to include in their political interests the problems of national and ethnic minorities (including the Russian diaspora located in the region). The ethnic policies pursued by the Russian state have consequences on both a regional and global scale (especially as regards national and international security), as well as in economic, social and demographic and even civilisational and cultural dimensions. For example, the national policy of Russia during Vladimir Putin's presidency demonstrates that playing with a compilation of ethnic and economic factors can be used for efficient management of internal and regional instability.

Key words: ethno-politics, nationality policy, Russian Federation, security of Polish eastern border

¹ Dr Justyna Olędzka – Wydział Historyczno-Socjologiczny, Uniwersytet w Białymstoku; e-mail: wij@o2.pl.

1. Wstęp

Procesy etnopolityczne zachodzące w Federacji Rosyjskiej są w swojej dynamice współbrzmiające z aktywizacją działań na rzecz budowy państw na podstawie modelu narodowościowego. Tendencja ta jest bardzo wyraźna zwłaszcza na obszarze Europy Środkowej i Wschodniej oraz Azji Centralnej. Potwierdza to m.in. teza U. Altermatta o odrodzeniu się etnonacjonalizmu w Europie pod koniec XX wieku oraz tzw. trójkąt (model) Brubakera, w którym została podkreślona rola mniejszości etnicznych w konstruowaniu polityki wewnętrznej i zagranicznej państw poradzieckich [Altermatt, 1998; Brubaker, 1998, s. 28- 69]. Region ten nie wyczerpuje zapotrzebowania na konieczność konceptualizacji formuły polityki narodowościowej i etnicznej państwa. Oznacza to, że nauki społeczne stoją przed swego rodzaju wyzwaniem skonstruowania nowej przestrzeni semantycznej obejmującej pojęcia, takie jak: państwowość, obywatelstwo, naród, narodowość, ojczyzna, nacjonalizm, etnos, superetnos, grupa etniczna, mniejszość etniczna, diaspora, migracje, repatriacja itd. [Humphrey, 2000, s. 36]. Z uwagi na interdyscyplinarność badań i ich synkretyczny charakter zadanie to nie należy do najłatwiejszych. Niewykluczone, że skutkiem deficytu pogłębionych analiz naukowych, poświęconych sferze nowej operacjonalizacji terminów z zakresu etnopolityki, jest niedobór analiz teoretycznych opracowań i praktycznego wymiaru polityk narodowościowych poszczególnych państw. Polityka narodowościowa Federacji Rosyjskiej stanowi teoretyczną formułę łączącą w sobie elementy polityki wewnętrznej i zagranicznej, a składają się na nią wyznaczniki: społeczne, ekonomiczne, językowe, demograficzne realizowane w perspektywie centralnej i regionalnej. Można uznać, że następuje progres w zakresie systematyzacji działań podejmowanych w ramach tej polityki. Zwiększa się również świadomość różnych płaszczyzn władzy (ze szczególnym uwzględnieniem władz centralnych) związana z tym, jaką rolę odgrywa bezpieczeństwo państwa dotyczące efektywnego zarządzania społeczeństwem wieloetnicznym. W przypadku Rosji wyraźnie przyjęto hegemoniczną w stosunku do innych rozwiązań koncepcję promocji idei imperium, którego struktura etniczna ma znaczenie uzupełniające w porównaniu z kulturowymi podstawami konstrukcyjnymi państwa.

Według danych Narodowego Spisu Powszechnego z 2010 roku, w Federacji Rosyjskiej zostały zarejestrowane 193 grupy etnicznej 182 narodowości (w 1989 roku było to 128 narodowości), [Dokument elektroniczny, tryb dostępu: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.htm, data wejścia: 15.04.2015]. Rozpad ZSRR ujawnił, że polityka narodowościowa prowadzona przez imperium była fragmentaryczna i instrumentalna (znaczenie miała również spuścizna polityki kolonialnej caratu), a w jej wyniku etniczni Rosjanie przestali tworzyć jeden zwarty naród i dodatkowo wskutek etnopolitycznych działań przedstawicieli innych narodowości stracili silną pozycję w regionach Rosji oraz państwach poradzieckich. Dynamicznie zachodziły procesy następstwa etnicznego, aktywizacja tzw. wywłaszczonych, którzy nie otrzymali korzystnych propozycji repatriacyjnych, a wymierne efekty przynosił proces akulturacji Rosjan w poradzieckich republikach Azji Centralnej

[Humphrey, 2000, s. 36]. Oczywiście, wystąpiły ruchy migracyjne (zewnętrzne), które miały na celu repatriację Rosjan z byłych republik radzieckich (od 4 do 5 mln z liczącą początkowo około 25 mln diaspory), oraz migracje wewnętrzne głównie polegające na opuszczaniu Kaukazu Północnego przez etnicznych Rosjan (np. w Czeczenii pozostał jedynie co dziesiąty etniczny Rosjanin). Obecne od początku lat dziewięćdziesiątych przejawy etnokracji (zwłaszcza w republikach autonomicznych) można by interpretować jako reakcje odwetowe (antyrosyjskie) na wielowiekową politykę etnicznych Rosjan wobec innych narodów i grup etnicznych. Zdaniem Bobrownickiej: „Imperializm państwa przejawiał się jako namiętna potrzeba nieustannego rozszerzania swojego obszaru i jako konieczność wewnętrznej uniformizacji strukturalnej i kulturowej nowo wchłoniętych krajów z Rosją, homogenizacji ludności całego państwa” [Bobrownicka, 2006, s. 64]. Instytucjonalna wielonarodowość stosowana w ZSRR ograniczała możliwości budowy państwa narodowego, planując w jego miejsce projekt ponadetniczny, jakim była „radzieckość” [Brubaker, 1998, s. 29].

Istotnym problemem jest więc taka projekcja historii Rosji, która byłaby:

- syntezą dziejów Rosjan i podbijanych przez imperium nie-Rosjan;
- scaleniem rusocentrycznej historii narodu rosyjskiego i upamiętnieniem walk narodowowyzwoleńczych narodów nierosyjskich;
- rozliczeniem dyskryminacyjnej polityki przymusowych relokacji i rusyfikacji;
- wypracowaniem wspólnego stanowiska na temat siłowej modernizacji regionów państwa prezentujących wytrwałą cywilizacyjną hermetyczność.

Tabela 1. Struktura narodowościowa Rosji (w mln osób)

Rok	Rosjanie	Nie-Rosjanie
1897	55,7	72,5
1989	285,7	43,5
2014	115,9*	26,1**

* ponad 80% ludności narodowości rosyjskiej

** 18,18% danych z poprzedniego pomiaru

Źródło: opracowanie własne na podstawie: dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.rusemb.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=87&Itemid=9&lang=pl, data wejścia: 10.04.2015].

We współczesnej Rosji na skomplikowaną strukturę etniczną nakłada się szereg innych problemów, z których podstawowym są tendencje demograficzne obserwowane w społeczeństwie rosyjskim, prowadzące do biologicznego starzenia się grupy etnicznych Rosjan (podobny proces dotyczy np. Ukraińców i Białorusinów). Od 1999 roku można zanotować wskaźniki wzrostowe w demografii, a w 2013 roku był dodatni przyrost naturalny, także uruchomiono wiele programów wspomagających procesy rewitalizacji społeczeństwa („Zdrowie”, kapitał macierzyński, kampania antyalkoholowa). Proces depopulacji etnicznych Rosjan współistnieje z dynamicznym

rozwojem grup ludności islamskiej, często stanowiących hermetyczne enklawy sygnalizujące minimalne tendencje asymilacyjne.

Rozważania zawarte w niniejszym opracowaniu obejmują badanie dynamiki zmian konceptualizacji formuły polityki narodowościowej, projektowanej i realizowanej w okresie prezydentury Władimira Putina. Równie interesujące, co wektory i mechanizmy polityki narodowościowej, są metody i narzędzia służące jej realizacji. Na wstępie należy zwrócić uwagę, że w skład formuły polityki narodowościowej Federacji Rosyjskiej wchodzi określone czynniki, np.: dokumenty, instytucje i relacje między nimi oraz pozainstytucjonalne tło. Za główne determinanty decydujące o kształcie koncepcji polityki narodowościowej Federacji Rosyjskiej można uznać: istniejące i powoływane na potrzeby realizacji organy państwa (i relacje między nimi), system konstytucyjno-prawny regulujący politykę narodowościową, dokumenty i działania edukacyjne umożliwiające realizację i rozwój określonej polityki narodowościowej, realizację potrzeb, zabezpieczenie i ochronę dorobku kulturowego interesariuszy polityki narodowościowej, aktywność ruchów społecznych i organizacji NGO, regulowanie i projektowanie stosunków międzyetnicznych. Tak rozumiana polityka narodowościowa Federacji Rosyjskiej jest więc nie tylko systemem instytucjonalno-prawnym, gdyż na jej potrzeby zaangażowano aktywność wielu innych sfer polityki publicznej oraz zastosowano monitoring i analitykę zjawisk społecznych. Badanie systemu politycznego współczesnej Rosji dowodzi, iż źródło zachodzących w nim procesów jest pozainstytucjonalne. Analogiczny wniosek można wysnuć przeprowadzając politologiczną analizę instytucjonalno-prawnych podstaw polityki narodowościowej prowadzonej w okresie prezydentury Władimira Putina.

2. Polityka narodowościowa Federacji Rosyjskiej

Rozpad Związku Radzieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej były motywowane m.in. czynnikami etnicznymi, których narastająca dynamika wręcz doprowadziła do instytucjonalnej ekspansji organów powoływanych do reprezentowania narodów i grup etnicznych. W 1990 roku obradował Pierwszy Kongres Ludów Północy, a w latach 1991-1994 istniały: Państwowy Komitet Polityki Narodowej (później jako Agencja Federalna), Dom Narodowości, Parlamentarna Komisja do spraw Deportowanych Narodów, Zgromadzenie Narodów Rosji, Ministerstwo Federacji Rosyjskiej do spraw Polityki Narodowościowej. W 1996 roku po przyjęciu koncepcji polityki narodowościowej zarówno w zakresie inicjatywy prawnej, jak i instytucjonalnej nastąpiła intensyfikacja działań na rzecz poszerzania praw ludów Syberii i Dalekiego Wschodu, również miały miejsce działania dokumentujące bogactwo: kulturowe, etniczne i religijne państwa. Równoległe, sukcesywnie podejmowano kroki redukujące i obniżające rangę ogólnopaństwowych instytucji odpowiedzialnych za koordynację całości polityki narodowościowej państwa. Charakterystyczną cechą przekształceń zachodzących w systemie politycznym Federacji Rosyjskiej jest wzmocnienie jego osi wertykalnej. Zdaniem Słowikowskiego, nie jest to centralizacja, ale defederaliza-

cja systemu. Interesująca jest korelacja między etapami realizacji polityki narodowościowej a defederalizacją systemu, skutkującą m.in. marginalizacją elit regionalnych, a w warstwie instytucjonalnej deetniczacją Rady Federacji [Słowikowski, 2010, s. 107]. W 2001 roku zlikwidowano Ministerstwo Federacji Rosyjskiej do spraw Polityki Narodowościowej, a jego zadania i kompetencje rozdzielono na inne resorty, szczególnie obciążono Ministerstwo Rozwoju Regionalnego oraz Ministerstwo Edukacji. Intensywne działania były podejmowane przez instytucje o mniejszym znaczeniu, takie jak: Zgromadzenie Narodów Rosji, Rada Konsultacyjna do spraw Narodów Rosji przy Rządzie Federacji Rosyjskiej, Grupa Robocza do spraw Stosunków między Grupami Etnicznymi, Izba Społeczna Federacji Rosyjskiej (od 2005), Prezydencka Rada do spraw Stosunków Międzynarodowych (od 2012). W 2015 roku przez prezydenta Federacji Rosyjskiej została powołana nowa formuła – Federalna Agencja do spraw Narodowości (nadzorowana przez rząd). Do jej zadań należy centralna koordynacja państwowej polityki narodowościowej. Praktyka polityczna pokaże, jakie znaczenie będą miały działania tej instytucji związane z tworzeniem i utrzymywaniem nowej architektury bezpieczeństwa regionalnego.

Imponująco przedstawia się system aktów normatywnych regulujących politykę narodowościową państwa z konstytucją na czele. W przyjętym w 1993 roku dokumencie zaakcentowano: zasadę równości i samostanowienia narodów Rosji, przestrzeganie praw człowieka i obywatela oraz praw ludności tubylczej i mniejszości etnicznych. Do grupy innych dokumentów, decydujących o kształcie teoretycznym i realizacji polityki narodowościowej, należy zaliczyć: przyjęte przez Federację Rosyjską regulacje międzynarodowe (*Konwencję ramową o ochronie mniejszości narodowych* – Strasburg, 1995), *Międzynarodową Konwencję w sprawie likwidacji wszelkich form dyskryminacji rasowej* (Nowy Jork, 1966), *Europejską kartę języków regionalnych lub mniejszościowych* (Strasburg, 1992), ustawy federalne, ukazy prezydenckie (w tym dwa kluczowe: w sprawie zatwierdzenia *Koncepcji Polityki Narodowej Państwowej Federacji Rosyjskiej z 15 czerwca 1996 roku* i w sprawie *państwowej strategii polityki narodowościowej do 2025 roku z 19 grudnia 2012 roku*), uchwały rządu Federacji Rosyjskiej, dokumenty Ministerstwa Rozwoju Regionalnego Federacji Rosyjskiej, programy federalne i regionalne, np.: dwufazowy program federalny „Umacnianie jedności narodu rosyjskiego i rozwój etniczno-kulturowy narodów Rosji (2014-2020)”, programy wspierające rozwój edukacji ludów tubylczych Północy, Syberii i Dalekiego Wschodu itp.

W 1996 roku został przyjęty dokument, którego realizacja miała rozpocząć systemowe działania na rzecz uporządkowania sfery narodowościowej i etnicznej. Zdefiniowano główne cele, takie jak: rozwój społeczny i kulturowy wszystkich narodów Rosji oraz budowa społeczeństwa obywatelskiego, moralnie i duchowo przygotowanego do wyzwań współczesności. W 2012 roku częściowo powielono, a częściowo uzupełniono i rozszerzono zapisy z tego dokumentu i wypracowano cztery podstawowe elementy w postaci: przepisów ogólnych (charakteryzujących narodowościowy i etniczny potencjał państwa), diagnozy relacji między grupami interesariuszy polityki narodowościowej, wykazu priorytetów polityki narodowościowej państwa oraz

projektowanych mechanizmów jej realizacji (w tym schematu rolowania zadań z płaszczyzny rządowej na: federalną, regionalną i lokalną). Wyznaczone zostały cztery etapy realizacji strategii (lata: 2013-2015, 2016-2018, 2019-2021, 2022-2024). Są one skorelowane zarówno z projektami budżetowania, jak i planami implementacji kluczowych dla realizacji strategii dokumentów. Dokument ten nie dokonuje remanentu dotychczasowych działań władz, ale przedstawia wizję polityki państwa w obszarze etnospołecznym. Strategia polityki narodowościowej Federacji Rosyjskiej, projektująca politykę państwa w tym obszarze aż do 2025 roku, za zasadniczy cel uznaje stworzenie ponadnarodowej państwowej narodowości (państwowotwórczego narodu rosyjskiego), której osnowę ma stanowić: kultura, historia i język rosyjski. Dzięki syntezie różnych pierwiastków etnokułturowych ma nastąpić proces konstrukcji obywatelskiej postawy i patriotycznej aktywności. Podstawowym narzędziem realizacji strategii ma być stworzenie systemu współpracujących ze sobą instytucji reprezentujących różne sfery (publiczną i prywatną) oraz wielowariantowa kampania edukacyjna (prowadzona m.in. w mediach publicznych) promująca i kształcąca pro-państwowe nastawienie w społeczeństwie, bez względu na jego etniczną przynależność. Poza koncepcją *nation building* i elementami ją uzupełniającymi (formuły polityki demograficznej, strategii adaptacyjne imigrantów, budowa infrastruktury wspomagającej procesy rozwoju i integracji, uzyskanie zadowalającego poziomu dobrobytu społecznego) wykazano również konieczność dostosowania polityki narodowościowej państwa do dynamicznych wyzwań wynikających z sytuacji międzynarodowej. W opracowaniu akcentuje się potrzebę wsparcia oraz dowartościowania etnicznych Rosjan i języka rosyjskiego czy wykazywania lojalności w stosunku do repatriantów, lecz równolegle zwraca się uwagę na nową rolę imigrantów w rosyjskim społeczeństwie.

Pochodną rozwiązań przyjętych w ramach strategii jest nowa konceptualizacja: polityki edukacyjnej, jej celów i narzędzi ich osiągnięcia. Zadaniem polityki edukacyjnej jest wdrażanie mechanizmów regulacji relacji w ramach społeczeństwa wieloetnicznego. Innymi słowy, edukacja ma odgrywać służebną rolę wobec polityki narodowościowej, a jej instrumenty mają być stosowane w celu modernizacji polityki etnicznej, konsolidującej przestrzeń heterogeniczną wokół idei narodu politycznego. Zadanie to jest o tyle utrudnione, że według danych publiczna edukacja odbywa się w 98 językach, a rozwiązania przyjęte w dokumentach koncepcyjnych zakładają z jednej strony jednolitą formułę edukacyjną (standardy edukacyjne) dla całego zintegrowanego kulturowo państwa, z drugiej walkę z przymusową asymilacją w postaci motywacji rozwoju edukacji na potrzeby kultur narodowych i etnicznych.

Za strategiczny element dotyczący polityki narodowościowej, bezpośrednio powiązany także z polityką edukacyjną, należy uznać język. Pod tym względem obszar Rosji jest charakterystyczny, gdyż w systemie komunikacji funkcjonuje 238 języków i dialektów, ale równocześnie 98% ludności Federacji Rosyjskiej jest rosyjskojęzyczna. Bilingwizm jest więc rozwiązaniem naturalnym, mimo że na całym obszarze poradzieckim język rosyjski stał się kwestią polityczną. Popularność języka rosyjskiego, poza znaczeniem politycznym i konsolidacyjnym, odgrywa bardzo istot-

ną rolę praktyczną. Koncepcja polityki narodowościowej uznaje rolę etnicznych Rosjan, języka rosyjskiego i kultury rosyjskiej za kluczową dla państwa rosyjskiego, a tego przykładem jest wdrożenie programów regionalnych, z zasady uwzględniających: społeczne, polityczne i ekonomiczne interesy etnicznych Rosjan. Według oficjalnych deklaracji prezydenta Putina, państwo rosyjskie afirmuje pokój religijny, międzyetniczny (odchodząc od traktowania pojęcia narodu zgodnie z radziecką tradycją) oraz zapobiega faworyzacji religijnej i językowej etnicznych Rosjan. W celu wzmoczenia intensywności procesu homogenizacji etnicznej (propaństwowej deetniczacji) równolegle przyjęto regulacje prawne uznające hegemonię języka rosyjskiego (m.in. przez opowiadanie się za cyrylicą i ograniczenia w bilingwizmie, np. w onomastyce). Jednocześnie można zaobserwować tendencję do nadreprezentacji w dyskursie publicznym pojęć nieostrych semantycznie, a odnoszących się do obszaru polityki narodowościowej. Powstaje więc metajęzyk, którego głównym zadaniem jest konstruowanie przestrzeni komunikacyjnej w koncepcji tzw. ruskiego świata, a także konsolidowanie społeczeństwa rosyjskiego i całego obszaru poradzieckiego.

3. Polityka narodowościowa Federacji Rosyjskiej a bezpieczeństwo wschodniego pogranicza Polski

Okoliczności objęcia urzędu prezydenta przez Władimira Putina były silnie zderzinowane przez etnopolityczną sytuację w wielu regionach Federacji. Jego poprzednik nie poszukiwał balansu między wielonarodową wspólnotą obywateli a grupami dążącymi do etnicznej supremacji i nie istniała w zasadzie podwójna tożsamość etniczno-obywatelska, natomiast były liczne działania na rzecz silnej fragmentalizacji etnicznej w newralgicznych regionach państwa. Po 1991 roku nie podjęto logistycznie skoordynowanych działań mających na celu ukształtowanie nowoczesnego narodu świadomego swojego obywatelstwa. Od momentu objęcia stanowiska prezydenta Federacji Rosyjskiej przez Władimira Putina tzw. kwestia narodowa stanowiła wiodący element procesu legitymizacji jego przywództwa [Dokument elektroniczny, tryb dostępu: http://www.ng.ru/politics/2012-01-23/1_national.html, data wejścia: 10.04.2015]. Już na początku rozpoczął on działania hamujące regionalne gry tzw. kartą etniczną, a politykę narodowościową państwa wpłótł w globalne trendy, takie jak: globalizacja, wyzwania polityki postimperialnej i postkolonialnej, „nowa wielka wędrówka ludów” czy nowe koncepcje integracji i asymilacji imigrantów. Rosję dosięgły problemy charakterystyczne również dla innych państw atrakcyjnych dla imigrantów (więcej imigrantów przyjmuje tylko USA), takie jak: zaburzenia struktury etnicznej w dużych ośrodkach miejskich, kwestia repatriacji dochodów, migracja zarobkowa prowadząca do etnicznego podziału pracy, strumienie migracyjne trudne do monitoringu (np. z: Tadżykistanu, Uzbekistanu i Kirgistanu), [Wierzbicki, 2010, s. 141-142]. Prezydent podejmuje otwartą polemikę z klasycznymi nacjonalistycznymi i monoetnicznymi tendencjami, a model państwa narodowego uważa za anachroniczny, natomiast lansuje nacjonalizm polityczno-kulturowy, polityczno-polietnicz-

ny, a nawet polityczno-cywilizacyjny, tym samym kontekst etniczny jest wtórny wobec kontekstu patriotycznego. W związku z tym formuła „jedność w różnorodności” oznacza polietniczną, historycznie motywowaną cywilizację, wspomaganą przez czynnik etnointegrujący w postaci stymulowanego przez państwo dialogu religii naturalnych (prawosławia, islamu i buddyzmu) (Wierzbicki proponuje określenie: ‘nacjonalizm mocarstwowo-państwowy’).

W ramach pojemnego konceptu nowoczesnego patriotyzmu propagowanego przez prezydenta, obok mobilizacji politycznej etnicznych Rosjan czy walki o utrzymanie realnych wpływów państwa rosyjskiego na Kaukazie Północnym, pojawia się także kwestia działań wspierających rozwój odrębności kulturowej Syberii i Dalekiego Wschodu. Podstawową osnową nowoczesnej strategii polityki narodowościowej jest „powrót do przeszłości”, ale w zmodernizowanej wersji, czyli inicjacja wielkiej rosyjskiej misji integracyjnej obszaru poradzieckiego, której efektem ma być powstanie ponadpaństwowego obszaru o wspólnym kodzie kulturowym, interesie ekonomicznym i wspólnych mechanizmach kontroli przepływów migracyjnych. Jednak w wymiarze krajowym patriotyczny dialog multietniczny ma mieć zachowaną silną dominantę kultury rosyjskiej i określoną trajektorię transformacji od wieloetniczności do jednego narodu politycznego. Prezydenckie działania skierowane do etnicznych Rosjan mają na celu przede wszystkim powrót do publicznej dyskusji na temat: samoświadomości państwowotwórczego narodu, reinterpretacji idei mocarstwowej oraz roli prawosławia w budowie narodu politycznego. Równocześnie rozpoczęto dyskurs o możliwości zagospodarowania chrześcijańskiego patriotyzmu w zakresie budowy wieloetnicznego narodu prawosławnego [Dokument elektroniczny, tryb dostępu: <https://mospat.ru/ru/documents/social-concepts/>, data wejścia: 04.04.2015]. Timofiejuk i Wierzbicki słusznie wskazują, że polityka narodowościowa Rosji ewoluowała od chaotycznej do systemowo uporządkowanej, służącej spajaniu państwa [Timofiejuk, Wierzbicki, 2004, s. 45].

W projektach integracyjnych i reintegracyjnych Kremla polityka narodowościowa odgrywa służebną rolę i nierzadko stosuje się jej instrumentalizację, zwłaszcza w kontekście realizacji projektów politycznych i/lub ekonomicznych. Wykorzystywanie szerokiej formuły ochrony obywateli rosyjskich oraz etnicznych Rosjan, będących obywatelami innych państw lub bezpaństwowcami, ułatwia Federacji Rosyjskiej prowadzenie konfrontacyjnej polityki zagranicznej, której głównym założeniem jest zdobycie i utrzymanie pozycji hegemonicznej w regionie i realizacja rosyjskiej wizji stosunków międzynarodowych na obszarze poradzieckim.

W związku z dynamicznym rozszerzaniem się obszaru potencjalnej destabilizacji bezpieczeństwa wschodniego pogranicza Polski, duże znaczenie ma interpretacja semantycznej pojemności takich pojęć, jak: etniczność, obywatelstwo, diaspora, bezpaństwowość, paszportyzacja przez poszczególnych graczy polityki regionalnej. Wobec dyskusji wokół praw obywatelskich etnicznych Rosjan, roli diaspory rosyjskiej w polityce wewnętrznej państw Europy Wschodniej czy rosyjskojęzycznych bezpaństwowców problemem politycznym o randze międzynarodowej może okazać się kwestia dobrowolności udziału w narodzie kulturowym bądź też rezygnacji z party-

cypacji w diasporze wymuszonej przez naturalizację. Za wyjątkowe zagrożenie trzeba zatem uznać ruchy grup etnicznych i narodowościowych, aktywizujące konfrontację ludności rosyjskiej/rosyjskojęzycznej i nierosyjskiej. Do katalogu problemów generowanych przez popularyzację nacjonalizmu destruującego, stosunkowo niedawno powstałe, wspólnoty obywatelskie należą: narastająca ksenofobia, przejawy ekstremizmu politycznego motywowanego religijnie i etnicznie, ruchy separatystyczne, terroryzm, deterytorializacja konfliktów motywowanych etnicznie. W polityce wewnętrznej państw można zaobserwować narastanie celowej asymetrii w stosunku do grup tworzących podłoże narodowościowe państwa i grup etnicznych innych niż państwowotwórcze [Verkhovsky, 2014, s. 19-33].

Działania utrudniające realizację interesów etnicznych, zwłaszcza w zakresie: edukacyjnym, kulturowym i politycznym, mogą warunkować dynamizację etnicznej niestabilności, a spisy ludności i dane uzyskiwane w ich wyniku mogą stać się intensywnie konfliktogenne. Bezpieczeństwo wschodniego pogranicza Polski może także zostać zakłócone na skutek negatywnych reperkusji towarzyszących wzmożonym procesom migracyjnym, które łączą się z konfliktami zbrojnymi, również przebiegającymi na tle etnicznym.

4. Podsumowanie. Postulat budowy wspólnoty a nowa strategia narodowościowa Federacji Rosyjskiej

Działania projektujące nową politykę narodowościową państwa rosyjskiego wynikają nie tylko z zapotrzebowania społecznego, ale przede wszystkim są pragmatyczną odpowiedzią władzy centralnej na deficyt argumentów ideologicznych legitymizujących przywództwo państwowe. Jednocześnie sytuacja międzynarodowa, szczególnie na obszarze poradzieckim, zmusiła do redefinicji celów polityki krajowej i modyfikacji katalogu narzędzi ich realizacji. Potrzebę wypracowania i zdefiniowania idei narodowej sygnalizowano już w 1994 roku w dokumencie *Narodowa Doktryna Rosji* [Подберезкин, 1994].

Silna fragmentaryzacja społeczeństwa i alienacja jego całych fragmentów spowodowała, że zmiana równocześnie także uległa rola prezydenta państwa. Funkcję regulacyjną i mediacyjną, stymulującą dialog międzykulturowy i międzyetniczny oraz społeczno-polityczny, zastąpiły działania na rzecz powstania i rozwoju nowej wspólnoty łączącej płaszczyzny: społeczno-polityczną i gospodarczą, a głównie duchową. Istotą działań prezydenta jest więc budowa monolitycznego narodu politycznego o jednoznacznie zdefiniowanych potrzebach i interesach. Do podstawowych elementów konstrukcyjnych nowej wspólnoty politycznej można zaliczyć:

- mobilizację militarystyczną,
- wspólnotę geopolityczną,
- wspólnotę religijną (bazującą na religiach naturalnych), [Curanovic, 2013, s. 36],

- wspólnotę kulturową i edukacyjną ze szczególną funkcją wspólnoty językowej.

Czy dziś etniczni Rosjanie to rzeczywisty albo przynajmniej potencjalny „narodów”? Czy mogą tworzyć superetnos, rdzeń państwa narodowego lub unii narodów, nie sygnalizując równolegle jedności i ciągłości historycznej oraz wspólnoty kulturowej z innymi obywatelami? Jak duży jest symboliczny obszar (mający potencjał kapitału symbolicznego, który można konwertować w inne rodzaje kapitału – społeczny i polityczny), wspólny dla wszystkich obywateli Federacji Rosyjskiej, etnicznych Rosjan alokowanych poza krajem oraz tzw. rosyjskojęzycznych potencjalnie zainteresowanych uczestnictwem w narodzie politycznym? W przypadku Rosji tożsamości narodu politycznego nie można konstruować jedynie na podstawie przeszłości i wspólnoty językowej, nawet przy założeniu, że w ramach reinterpretacji historii dokona się jej selekcji i w bazie wspólnych doświadczeń pozostawi tylko wydarzenia o sile integracyjnej, np. Wielką Wojnę Ojczyźnianą czy konsensualny zestaw symboli aktywnych w przestrzeni kulturowej. Za główne przeszkody, sygnalizowane na drodze do realizacji projektu, można uznać doświadczenia wspólnej historii i częstokroć brak, nawet symbolicznych, jej rozliczeń, ale przede wszystkim: antymodernizacyjne bariery rosyjskiego społeczeństwa z niskim wskaźnikiem mobilizacji społecznej i deficytem tożsamości obywatelskiej, jedynie szczątkowe przejawy solidarności społecznej i politycznej oraz wiele cech skorelowanych z trudnymi doświadczeniami transformacji, np. niski poziom zaufania interpersonalnego. Bezwocny wydaje się także, nieco sztucznie podtrzymywany, wektor ciężenia ku panslawizmowi [Herpen, 2014, s. 116].

Polityka etniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina stała się nieodłącznym elementem koncepcji suwerennej demokracji. Rosja tworzy więc nową jakość również w tym obszarze aktywności państwa, bowiem wobec zmian demograficznych i perspektyw przyszłości migracyjnej, cywilizacyjna tożsamość Rosji może ulec nie tylko logicznemu przekształceniu w odniesieniu do tych wyzwań, lecz równocześnie całkowitej transformacji. Dla otoczenia międzynarodowego istotny jest fakt, iż aktualna rosyjska strategia formowania nowoczesnego narodu nie zakłada zbieżności tego procesu z formułą umacniania społeczeństwa obywatelskiego oraz promocją dobrosąsiedzkiej współpracy.

Literatura

1. Altermatt U. 1998 *Sarajewo przestrzega. Etnonacjonalizm w Europie*, Wydawnictwo Znak, Kraków.
2. Bobrownicka M. 2006 *Patologie tożsamości narodowej w postkomunistycznych krajach słowiańskich*, Universitas, Kraków.
3. Brubaker R. 1998 *Nacjonalizm inaczej. Struktura narodowa i kwestie narodowe w nowej Europie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
4. Curanovic A. 2013 *Kontrolowana „zemsta Boga”: znaki szczególne porządku religijnego systemu wyznaniowego*, [w:] *Religia i polityka na obszarze Europy Wschod-*

- niej, Kaukazu i Azji Centralnej, T. Stępniewski (red.), Wydawnictwo KUL, Lublin – Warszawa.
5. Eberhardt P. 2013 *Sytuacja demograficzna Federacji Rosyjskiej na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Wprowadzenie do studiów wschodnioeuropejskich. Rosja*, t. 3, A. Mironowicz (red.), Wydawnictwo UMCS, Lublin.
 6. Herpen M. H. van 2014 *Putinizm. Powolny rozwój radykalnego reżimu prawnicowego w Rosji*, Wydawnictwo Józef Częścik, Gdańsk.
 7. Humphrey C. 2000 *Koniec radzieckiego życia. Ekonomie życia codziennego po socjalizmie*, Wydawnictwo Marek Derewiecki, Kęty.
 8. Słowikowski M. 2010 *Elity regionalne wobec procesu defederalizacji systemu politycznego*, [w:] *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, T. Bodio, W. Jakubowski (red.), t. II, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa.
 9. *Стратегия государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 года* (zatwierdzona dekretem Prezydenta FR, no. 1666 z dnia 19 grudnia 2012 roku), dokument elektroniczny, tryb dostępu: [http://www.minnac.ru/res_ru/0_hfile_1118_1.pdf], data wejścia: 10.04.2015].
 10. Timofiejuk P., Wierzbicki A. 2004 *Polityka narodowościowa Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Narody i nacjonalizm w Federacji Rosyjskiej*, P. Timofiejuk, A. Wierzbicki, E. Zieliński (red.), Wydawnictwo Elipsa, Warszawa.
 11. *Указ Президента РФ от 31 марта 2015 г., № 168 о создании Федерального агентства по делам национальностей.*
 12. *Указ Президента РФ от 15 июня 1996 г., № 909 Об утверждении Концепции государственной национальной политики Российской Федерации.*
 13. *Указ Президента РФ от 19.12.2012 г., № 1666 О Стратегии государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 года.*
 14. Verkhovsky A. 2014 *Federal Ethnopolitics and the Resurgence of Russian Nationalism*, „Proet Contra”, vol. 18, issue 1-2.
 15. Wierzbicki A. 2008 *Procesy etnopolityczne w okresie rządów Władimira Putina*, [w:] *Rosja w okresie prezydentury Władimira Putina*, A. Stępień-Kuczyńska, S. Bieleń (red.), Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
 16. Wierzbicki A. 2010 *Elita władzy wobec problemów narodowościowych i konfesyjnych*, [w:] *Przywództwo i elity polityczne w krajach WNP*, T. Bodio, W. Jakubowski (red.), t. II, Oficyna Wydawnicza Aspra, Warszawa.
 17. Zajączkowski W. 2009 *Rosja i narody. Ósmy kontynent. Szkic z dziejów Eurazji*, Wydawnictwo MG, Warszawa.